

JAN ZOUHAR

W. TATARKIEWICZ A ČESKO-POLSKÉ FILOZOFICKÉ VZTAHY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Vztah k polské filozofii je jednou z důležitých součástí české filozofické tradice. Tyto mé poznámky¹ k některým otázkám česko-polských filozofických vztahů v období před 2. světovou válkou, jejichž součástí byl i ohlas na Dějiny filozofie Władysława Tatarkiewicze,² navazují zejména na práce předního znalce této problematiky Czesława Głombika, jehož knížky *Impulsy i zblżenia* (Katowice 1996) a *Umění zapomínat? Dějiny vztahů české a polské filozofie* (Olomouc 2000) vzbudily mezi českými historiky filozofie zaslouženou pozornost. Czesław Głombik se ovšem věnuje česko-polským filozofickým vztahům i v řadě statí časopiseckých. Připomínám zde například jeho přehledovou studii *Filozofia czeska XX wieku w zarysowych opracowaniach historii filozofii czechosłowackiej*.³ Głombikovy práce jsou objevené i v tom smyslu, že využívají dosud neznámé archivní dokumenty, především korespondenci mezi čelnými českými a polskými filozofy – například W. Tatarkiewicze s profesorem UK v Praze Emanuelem Rádlem (1873–1942) v době příprav VIII. mezinárodního filozofického kongresu, který se konal v Praze v roce 1934, nebo s dalším významným českým filozofem a sociologem Josefem Králem (1882–1978) v letech 1948–1950. Cenným příspěvkem v tomto směru je i článek Heleny Pavlincové,⁴ která v širokém kontextu zpřístupnila korespondenci Josefa Tvrdého s Joachimem Metallmannem z let 1931–1938.

Česká filozofická veřejnost byla v období mezi světovými válkami poměrně dobře informována o polské filozofii. Už před 1. světovou válkou se o to za-

¹ Text byl přednesen na mezinárodní vědecké konferenci Władysław Tatarkiewicz – w siedemdziesięciolecie I wydania „Historii filozofii“, kterou pořádal 21. listopadu 2001 Institut filozofie Slezské univerzity v Katovicích.

² Władysław Tatarkiewicz: *Historja filozofji* I–II, Lwów 1931. V roce 2001 vyšlo už 18. vydání této příručky, kterou v roce 1950 doplnil W. Tatarkiewicz o III. díl.

³ Czesław Głombik: *Filozofia czeska XX wieku w zarysowych opracowaniach historii filozofii czechosłowackiej*, *Principia* XXIX, 2001, s. 27–47.

⁴ Helena Pavlincová: *Lístek do kroniky česko-polských filozofických vztahů*, *SPFFBU*, B 48, 2001, s. 135–161.

sloužil Władysław Mieczysław Kozłowski, který potom v Praze přednášel v zimním semestru 1923–24 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy o polské filozofii a sociologii a koncem dvacátých let působil v Praze ve Slovanské knihovně. Kozłowski už v roce 1900 publikoval v České mysli článek „Současná literatura filozofická v Polsku“ a později rovněž v České mysli studii „Věda a filozofie“. O Kozłowském napsal stať k jeho 70. narozeninám Ladislav Neumanni a po jeho smrti uveřejnil samostatnou studii Josef Tvrdý.⁵ V letech 1937–1938 studoval v Praze na Univerzitě Karlově jako stipendista československé vlády žák W. Tatarkiewiczze Tadeusz Kroński a navázal zde kontakty s fenomenology Pražského filozofického kroužku, zejména s Janem Patočkou. Kroński recenzoval v polském filozofickém tisku práce českých filozofů L. Riegera, J. Krále, F. Pelikána, J. B. Kozáka a J. Patočky.

Mezi českými filozofy byla celá řada těch, kteří sledovali polskou filozofii a udržovali kontakty s předními polskými filozofy. Patřil k nim především Ferdinand Pelikán, docent pražské univerzity, zakladatel a redaktor Ruchu filozofického, druhého českého filozofického časopisu, který začal vycházet v roce 1921. F. Pelikán věnoval slovanské filozofii v Ruchu filozofickém velký prostor, dokonce připravil dvě samostatná tzv. slovanská čísla⁶ a v roce 1939 jedno číslo polské. Kromě toho uveřejňoval Ruch filozofický články polských autorů, například profesora univerzity v Poznani Floriana Znaniického.⁷ Polské filozofii se dále věnovali Josef Tvrdý (1877–1942), profesor bratislavské a brněnské univerzity, a také František Bicek, o kterém zatím nemáme bližší informace, ale který v letech 1930–1932 pravidelně přispíval do České mysli články a recenze o filozofii polské, ruské, slovinské a chorvatské. Zaslouženou pozornost budila v českých zemích rovněž polská logika a filozofie jazyka, o které informovali například Josef Tvrdý a přední český logik Otakar Zich jr. (1908–1984).⁸

Jaká byla situace v českém dějepisectví filozofie v době, kdy ve Lvově vyšly první dva díly Tatarkiewiczových *Dějiny filozofie*? Tradice české historiografie filozofie začíná představitelem českého herbartismu Josefem Durdíkem (1837–1902), od roku 1874 profesorem filozofie na pražské univerzitě, který byl autorem *Dějepisného nástinu filozofie novověké. Od Descarta po Kanta* (1870) a *Dějiny filozofie nejnovější* (1887). Dalšími českými dějepisci filozofie byli František Drtina (1861–1925), který v roce 1902 vydal práci *Myšlenkový vývoj evropského lidstva* (nově pak vycházelo pod názvem *Úvod do filozofie*, 1. díl 1914, 2. díl 1929, 2. díl 1926, 3. díl 1948), František Krejčí (1958–1934), autor prací

⁵ Ladislav Neumann: Filozofické a sociologické dílo W. M. Kozłowského, *Česká mysl* 26, 1930, č. 6, s. 481–500; Josef Tvrdý: *W. M. Kozłowski*, Praha 1936.

⁶ Byla to čísla 1. a 2.–3. Ruchu filozofického v roce 1933. V jednom z nich publikoval například Joachim Metallmann studii *Elementy příčinného determinismu – Ruch filozofický X*, 1933–1934, č. 1, s. 40; č. 2–3, s. 61–69; XI, 1936–1937, č. 1, s. 8–16 (přeložil Josef Tvrdý).

⁷ Florian Znaniicki: Úkol filozofické syntézy, *Ruch filozofický IX*, 1931–1932, s. 56–58.

⁸ J. Tvrdý: *Logika*, Praha 1937; V. O. Zich: Logistika v Polsku, *Česká mysl* 33, 1937, č. 1–2, s. 23–26. K poznání polské logiky přispívala i účast polských logiků na konferencích a kongresech, pořádaných Jednotou českých matematiků a fyziků. Za toto upozornění děkuji prof. Jackovi Jadeckému z varšavské univerzity.

O filozofii přítomnosti (1904) a *Filozofie posledních let před válkou* (1918). V meziválečném období vydali obsáhlé dějiny filozofie Josef Kratochvil (*Meditace věků*, 1927–1932), Emanuel Rádl (*Dějiny filozofie*, 1932–1933) a Josef Tvrdý (*Průvodce dějinami evropské filozofie*, 1932). Recenze na vydání Tatarkiewiczových *Dějin filozofie* přinesly dva z nejvýznamnějších českých filozofických časopisů v období mezi dvěma světovými válkami – Česká mysl a Ruch filozofický. Filozofická revue, třetí český filozofický časopis, který v té době vydávali olomoučtí dominikáni, nepřinesla o Tatarkiewiczově práci žádnou informaci. V České mysli, vůbec prvním a nejvýznamnějším českém filozofickém časopise (vycházel v letech 1900–1947), ocenil hodnotu Tatarkiewiczovy knihy pod šifrou B. František Bicek.⁹ Upozorňuje na to, že autor sám pojal své dějiny filozofie jako dějiny filozofů, že své dílo věnoval filozofii evropské a že sám za vyšší druh historiografie filozofie pokládá dějiny filozofických otázek a myšlenkových proudů. Zvolený přístup je vyvolán potřebami polské filozofie. Bicek rekapituluje metodologické pojetí a způsob podání. Připomíná, že u každého jednotlivého autora je pojednáno o životě, vývoji, o jednotlivých dílech, předchůdcích, názorech, o podstatě díla a stručně o následovnicích a odpůrcích. Jednotlivá období jsou shrnuta výkladem o povaze filozofických otázek daného období, o pojetích a termínech, o sporných otázkách a chronologii a text je doplněn bibliografií. František Bicek si všímá značné selektivnosti ve výkladu filozofie druhé poloviny XIX. století. Zde se Tatarkiewicz omezil na stručný přehled proudů a názorů. Nesporný přínos Tatarkiewiczovy práce vidí Bicek v jasnosti a přehlednosti podání a v objektivnosti výkladu a končí svou recenzi přáním, že „i v našich poměrech potřebovali bychom tak solidní práce“.

V tzv. slovanském dvojčísle Ruchu filozofického v září 1933 recenzoval druhé vydání Tatarkiewiczových *Dějin filozofie* Josef Tvrdý.¹⁰ Připomíná, že druhé vydání spisu v krátké době potvrzuje vynikající hodnotu díla, ve kterém autor opravil tiskové chyby, doplnil bibliografii a přidal věcný rejstřík. Tvrdý byl seznámen s dobovými odbornými posudky Tatarkiewiczových dějin filozofie (např. prof. Marjana Massonia v časopise *Przegląd Filozoficzny* z r. 1932), na které druhé vydání nestačilo reagovat. Tvrdý píše svou recenzi v době, kdy sám vydal vlastní dějiny filozofie, práci *Průvodce dějinami evropské filozofie*. Nepokládá Tatarkiewiczovu Historji filozofji za dějiny filozofie v obvyklém slova smyslu, nýbrž za historický úvod do filozofie, který je podle Tvrdého sice určen studentům filozofie a doktorandům, ale může sloužit i dalším zájemcům o filozofii.

Kritické připomínky Josefa Tvrdého můžeme shrnout do několika bodů: 1. Tatarkiewicz je podle Tvrdého velmi opatrný k moderním, radikálně novým názorům na filozofické osobnosti (Descartes, Spinoza, Kant ad.) a zastává spíše názory tradiční. 2. Větší důležitost přikládá starověké a středověké filozofii než

⁹ B. (František Bicek): Władysław Tatarkiewicz: *Historja filozofji*, I. *Filozofie starověká a středověká*, str. 396, II. *Filozofie novověká*, str. 312 – Lvov, 1931, *Česká mysl* 27, 1931, č. 5, s. 467–468.

¹⁰ Josef Tvrdý: Władysław Tatarkiewicz: *Historja filozofji*. Tom I a II, Lwów 1933. Wydawnictwo zakładu narodowego umenia Ossolińskich. S. I. 399, II. 321, *Ruch filozofický* X, 1933, č. 2–3, s. 128–131.

filozofii novověké a moderní. Tvrdý nesouhlasí s jeho názorem, že historik filozofie má právo na selekci a výběr; domnívá se, že je třeba se řídit hlediskem objektivní významnosti a objektivně významnější je podle něho doba nová. Tatkiewicz vychází podle Tvrdého z toho, že moderní doba překáží správnému historickému pochopení a že toto pochopení vyžaduje určitý odstup. A tak přichází u Tatkiewiczze moderní filozofie poněkud zkrátka. Tvrdý v této souvislosti připomíná názor T. G. Masaryka, že vlastní a nejdůležitější historií je pro nás současnost a že teprve jejím prostřednictvím chápeme starší období. 3. Třetí skupina námitek Josefa Tvrdého se týká výběru filozofických osobností. Tvrdý konstatuje, že Tatkiewiczův výběr je poměrně objektivní a že se vyhnul tomu, aby registroval často i nevýznamné otázky. Současně však jeho logicistní hledisko, které přitom nevnucuje, a odmítnutí psychologismu vedly k tomu, že některé autory pouze přiřazuje k hlavním osobnostem (Schleiermacher, Herbart, Fries) a některé autory nezmiňuje vůbec (E. von Hartmann). Dělení moderní filozofie na minimalisty (omezují metafyziku a kladou důraz na vědeckost a kritičnost) a maximalisty (důraz na metafyziku) přináší podle Tvrdého problémy a má značné trhliny. 4. Tvrdý oceňuje, že Tatkiewicz zařazuje do světové filozofie také filozofii polskou, ale pokládá za potřebné v budoucnu ve slovanské filozofické literatuře informovat i o filozofické literatuře dalších slovanských národů. Všimá si i toho, že Tatkiewicz se z české filozofie zmiňuje pouze o T. G. Masarykovi, kterého uvádí mezi pozitivisty.

Josef Tvrdý pokládá Tatkiewiczzovu knihu za velkolepé dílo, oceňuje, že je psána „čistým a jadrným jazykem“, a domnívá se, že může dobře posloužit při studiu filozofie i v českých zemích. Zejména proto, že je didakticky propracována a pozoruhodně strukturována, přesně rozděluje látku u každé doby, u každého filozofa ji člení na život, spisy, předchůdce, vývoj, filozofické stanovisko, vliv i odpor proti jeho filozofii. Tvrdý opět připomíná, že pro Tatkiewiczze jako stoupence marburské školy mají filozofické výtvořky objektivní význam, že je přesvědčen, že nejlepšími dějinami filozofie jsou dějiny filozofických problémů a jen nižším stupněm jsou dějiny filozofů a jejich názorů. Tatkiewicz tak dokáže osobní, individuální stanovisko propojit s objektivním, neosobním. Tvrdý poznamenává, že on sám ve svém *Průvodci dějinami evropské filozofie* dospěl k tomuto pojetí historiografie filozofie. Tvrdý právem zdůrazňuje, že „autorova filozofická erudice a znalost problémů filozofických jest neobyčejná a také, pokud se týče použité literatury, stojí kniha na nejmodernější úrovni“.

Už jsme se zmínili, že oba recenzenti Tatkiewiczových *Dějin filozofie* sledovali polskou filozofii pravidelně. Do 3. čísla *České mysli* v roce 1931 přispěl právě František Bicek do rubriky Po filozofii slovanské obsáhlým referátem *Základní rysy polské filozofie novověké*, který je vlastně volným překladem příslušné části Tatkiewiczzova spisu *Historja filozofji*.¹¹ Rovněž Josef Tvrdý věnoval hodně pozornosti pravidelným informacím o slovanské filozofii. Do svého *Průvodce dějinami evropské filozofie* ostatně zařadil i zvláštní kapitoly věnované slovanské filozofii. V obsáhlé stati *Soudobá filozofie polská* (1932),

¹¹ František Bicek: *Základní rysy polské filozofie novověké*, *Česká mysl* 27, 1931, č. 3, s. 244–252.

zařazené nejprve do III. svazku Přednášek Slovanského ústavu v Praze a později do zvláštního otisku společně se statí Dnešní filozofie u jižních Slovanů, Tvrdý konstatuje vysokou úroveň polské filozofie: „Polská filozofie dobyla předního místa v evropské filozofii, a to jak velikostí produkce, tak i věcným, cenným obsahem svých děl.“¹² Tvrdý představuje tři základní polské filozofické časopisy (Przegląd Filozoficzny, Ruch Filozoficzny a Kwartalnik Filozoficzny) a seznamuje podrobně s hlavními směry, autory a spisy soudobé polské filozofie. V tomto rámci se přirozeně na několika místech zmiňuje i o Władysławu Tatarkiewiczovi. Uvádí, že je profesorem estetiky a teorie poznání na varšavské univerzitě, redaktorem časopisu Przegląd Filozoficzny, charakterizuje jeho spisy a zařazuje ho mezi stoupence marburského novokantovství. Hovoří o něm jako o všestranném filozofovi, který studoval v Paříži, Berlíně a zejména v Marburku. Věnuje se podrobně jeho pojetí hodnot, připomíná práce *Über die natürliche Weltansicht* z roku 1912 a *O bezwzględności dobra* (1919) a zmiňuje se rovněž o jeho estetice (*Rozwój w sztuce, świat i człowiek*, 1913).

Vyvrcholením česko-polských filozofických vztahů před 2. světovou válkou je zřejmě dvojčíslo (1–2) Ruchu filozofického z 10. ledna 1939, které je věnováno polské filozofii a které sestavil redaktor časopisu Ferdinand Pelikán ze statí polských autorů. Číslo uvádí Tatarkiewiczova studie *Les grandes périodes de la philosophie européenne* s obsáhlým českým resumé. Do časopisu dále přispěli Tadeusz Kotarbiński článkem *Základní myšlenky pansomatismu* (původně předneseno na Mezinárodním sjezdu vědecké filozofie v Paříži v roce 1935 a otištěno v aktech kongresu v roce 1936), Leon Chwistek studií *Mnohost skutečností* (z *Wielość rzeczywiścieści*, Kraków 1921), Jerzy Braun referátem *Úloha genetické metody u Jerzy Hoene-Wrońskiego* (původně předneseno na III. polském filozofickém sjezdu v Krakově), Benedykt Bornstein úvahou *Logika geometrická jakožto základ univerzální architektiky* (ze spisu *Architektura myślowości i rozsądku*, Warszawa 1927), Kazimír Wize přednáškou *Descartesova analytická geometrie a filozofický empirism* (původně předneseno v logické sekci na IX. mezinárodním filozofickém sjezdu v Paříži roku 1937), Bolesław Gawecki úvahou *O hodnotě vědy* (z knihy *Szkice filozoficzne*, Warszawa 1935), Jan Leszczyński referátem *Esej o idealistické monadologii* (původně na III. polském filozofickém sjezdu v Krakově). V rubrice *Referáty* byl ještě zveřejněn výtah z referátu Kazimierze Ajdukiewiczze *Problém idealismu v sémantické formulaci*, který přednesl rovněž na III. sjezdu polských filozofů, a informace o dvou svazcích polských sborníků *Studia philosophica* z let 1935 a 1936. V rubrice *Poznámky* je ve shrnutí připomenut referát o hlubokých příčinách úpadku antického světa, který přednesl v září 1938 profesor klasické filologie na varšavské univerzitě Tadeusz Wałek-Czernecki na VIII. mezinárodním sjezdu historiků v Curychu. Redakční poznámka připomíná návštěvu „našeho jemného a ušlechtilého přítele“ Tadeusze Kotarbińskiego na jaře 1938 v Praze a jeho přednášku o F. Brentanovi.

¹² Josef Tvrdý: *Soudobá filozofie polská. Dnešní filozofie u jižních Slovanů*. Zvláštní otisk ze III. svazku přednášek Slovanského ústavu, Praha 1932, s. 5.

Vraťme se ke studii *Les grandes périodes de la philosophie européenne* (Velká období evropské filozofie) vynikajícího estetika a historika filozofie Władysława Tatarkiewicze.¹³ Poznamenejme, že jeho tehdy připravovaná návštěva Prahy musela být vzhledem k válečným událostem odložena a už k ní nikdy nedošlo. Autor rekapituluje tři přístupy k periodizaci dějin evropské filozofie: První reprezentuje osvícenský názor, že existuje jednota evropského myšlení, že moderní myšlení je pouze renesancí antiky. Středověk, který není ani vědou, ani filozofií, ale náboženstvím, sice vývoj evropské filozofie na tisíc let přerušil, ale povaha této filozofie se v novověku nezměnila. Druhé stanovisko představují příznivci středověku, kteří rovněž hovoří o jednotě evropského myšlení, chápou ji ovšem jako jednotu filozofie křesťanské, připravené Platónem a Aristotelem a založené v 1. století n.l. Moderní pozitivní filozofie podle této koncepce není filozofií, ale náleží k vědě. Třetí přístup spojuje středověk s moderní dobou a dělí dějiny evropské filozofie na období předkřesťanské a křesťanské. Tatarkiewicz se domníval, že tyto teorie nevyčerpávají všechny možnosti periodizace dějin evropské filozofie. Sám je přesvědčen, že kontinuita evropského myšlení byla dvakrát přerušena, a proto uznává tři období dějin evropské filozofie, která odpovídají periodizaci politických dějin. První z nich představuje antická filozofie, kterou charakterizuje objektivismus, intelektualismus, univerzalismus a finitismus. Vrcholem křesťanské apologetické filozofie jako druhého období evropského myšlení je podle Tatarkiewicze subjektivismus Augustina Aurelia. Třetí období, které zahajuje renesance opatrnou snahou obrodit se od tradice, charakterizuje na jedné straně filozofický minimalismus, který navazuje na středověké myslitele R. Bacona, W. Occama a Mikuláše z Autricourtu a který představují F. Bacon, Descartes, Locke, Leibniz, Hume, na straně druhé pak G. Bruno, Hobbes, Spinoza a Hegel reprezentují filozofický typ starověký. Polské číslo *Ruchu* filozofického uzavřelo symbolicky začátkem roku 1939 mimořádně plodný meziválečný česko-polský filozofický dialog. Osobnost a dílo Władysława Tatarkiewicze v něm nesporně hrálo významnou a nepřehlédnutelnou roli.

W. TATARKIEWICZ AND THE CZECH-POLISH PHILOSOPHICAL RELATIONS IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS

In the period between the two world wars Ferdinand Pelikán, Josef Tvrdý, František Bicek and Otakar Zich, Jr. (besides the Polish authors) have contributed to the development of Czech-Polish philosophical relations. As the analysis of the positive reviews in the Czech journals shows the first Polish edition of "The History of Philosophy" by W. Tatarkiewicz had interesting reception in Czech philosophy. In the last part of this article there is reminded the special "Polish" edition of the journal *Ruch filozofický* from 1939.

¹³ Władysław Tatarkiewicz: *Les grandes périodes de la philosophie européenne*, *Ruch filozofický* XII, 1939, 1-2, s. 1-14.